RAVON

schubben & slijm

RAVON nieuwsbrief voor en door vrijwilligers | nummer 13 | oktober 2012

Resultaten Meetnet Amfibieën 2011

Wortelkuil voor Alpenwatersalamander

Rivierdonderpad in Leidsche grachten

Zeeprik Friesland gebruikt voor DNA barcoding

colofon

Schubben & Slijm is de nieuwsbrief van Stichting RAVON en wordt uitgegeven door de vier grote vrijwilligersprojecten: Meetnet Amfibieën, Meetnet Reptielen, Verspreidingsonderzoek Reptielen en Amfibieën en Meetnet Beek- en Poldervissen. Schubben & Slijm wordt 4 keer per jaar verspreid aan alle waarnemers en monitoorders van RAVON.

ISSN (print): 1878-8343
ISSN (digitaal): 1878-8351

Stichting RAVON
Postbus 1413
6501 BK Nijmegen
www.ravon.nl
Adreswijzigingen kunt u doorgeven aan kantoor@ravon.nl

Foto omslag:
Bruine kikker (Foto: Jelger Herder)

Redactie
Edo Goverse (NEM Meetnet Amfibieën)
Ingo Janssen (NEM Meetnet Reptielen)
Jan Kranenbarg & Richard Struijk (NEM Meetnet Beek- en Poldervissen)
Jelger Herder (NEM VO Reptielen en Amfibieën)
Kris Joosten
Kopij kunt u sturen naar k.joosten@ravon.nl

Aan deze nieuwsbrief werkten verder mee
Aaf Verkade
Albert-Erik de Winter
Annemarieke Spitzen
Arnold van Rijsewijk
Arthur de Bruin
Dick van Houwelingen
Jeroen van Delft
Jeroen Reinhold
John Melis
Klaas Hoek Spaans
Leo Stockmann
Marnix de Zeeuw
Raymond Creemers
Renée Vegt
Theo Schuurmans
Tom van der Meij
Wilbert Bosman

Vormgeving - layout:
Pleun van der Linde
Ten Brink - Cross Media Solutions

Druk:
Ten Brink

MIX
Papier van verantwoorde herkomst
FSC® C019440
www.fsc.org

Deze nieuwsbrief is mede mogelijk gemaakt door:
Centraal Bureau voor de Statistiek, Gegevensautoriteit Natuur, Universiteit van Amsterdam, RAVON

inhoud

3 Redactioneel
4 Wortelkuil als biotoop voor Alpenwatersalamander
5 Oproep retourneren telformulieren Meetnet Amfibieën
6 Invoerportalen voor meetnet-deelnemers
6 Een bijzondere vangst
7 Rivierdonderpad in Leidsche grachten!
8 Op zoek naar een barometer
9 Vissen van Flevoland op TV
10 Uit de oude doos
11 Intratuin stopt verkoop zonnebaars
12 NEM Meetnet Amfibieën: resultaten 2011
18 Friese zeeprik
19 Exoten; van waarnemen tot actie - VOFF-dag 24 november 2012
19 DNA-Barcoding – Helpt u mee?
20 Portret van een exoot: Amerikaanse hondsvis in Nederland
21 Blikonderwater.nl online
22 RAVON-dag 10 november 2012
22 Activiteitenoverzicht
22 Koopvoordenatuur.nl
23 Contactpersonen
24 In the spotlight

redactioneel

6

8

12

24

De grote vakantie is voor mij altijd een uitgelezen moment om vakgerelateerde literatuur door te nemen. Momenteel ben ik het boek Threatened Amphibians Of The World (Stuart *et al.*, 2008) aan het bestuderen. Een mooi boek waarin alle bedreigde amfibiesoorten staan beschreven. Naast prachtige foto's biedt het boek veel informatie over de massa-extinctie onder amfibieën. Anno augustus 2012 zijn er wereldwijd 7.022 soorten amfibieën bekend (http://amphibiaweb.org). Hiervan wordt 30% in hun voortbestaan bedreigd en er zijn inmiddels 165 soorten, al dan niet in het wild, uitgestorven (www.iucnredlist.org). Doordat van 25% van de soorten onvoldoende gegevens bekend zijn om hun status te toetsen is de verwachting dat het aantal bedreigde soorten aanzienlijk hoger is. Met amfibieën gaat het dus veel slechter dan met andere soortgroepen zoals vogels en zoogdieren. Er wordt terecht gesproken overde Amphibian Crisis. Maar grotendeels vindt deze crisis plaats in tropische oorden en lijkt het, vooralsnog, een ver van m'n bed show.

Tot vorig jaar was het NEM Meetnet Amfibieën een "goed nieuws" meetnet. Bijna alle soorten waarvan nationale trends konden worden gepresenteerd hadden een stabiel voorkomen, of vertoonden een matige of sterke toename. Alleen de rugstreeppad laat een matige afname zien in Nederland, zij het dat deze soort een wijdverspreide soort is in Nederland die niet zomaar zal zijn verdwenen. Eerder dit jaar konden we ook de trend van de knoflookpad presenteren (matige afname). En dat terwijl het voorkomen van de soort al gehalveerd was voordat het meetnet begon! Erg zorgelijk dus. Momenteel wordt de soort "geholpen" met behulp van enkele kweek- en uitzetprogramma's.

En dan de vuursalamander. Jarenlang lukt het maar niet om een betrouwbare trend te generen van de soort. Berichten uit het veld wezen erop dat de situatie onveranderd was. Dus ja; geen trend, maar geen reden tot zorgen. Tot er in 2010 extreem weinig dieren werden waargenomen en er ook dode dieren werden gevonden... In 2011 bleef de teller op maar 4 exemplaren steken. Dat heeft heel wat in gang gezet bij RAVON.

Ook in 2012 zijn er vooralsnog bijna geen vuursalamanders waargenomen. De dieren die dit jaar werden gevonden zijn opgevangen en in veiligheid gesteld want een drama voltrekt zich. Via de website www.SOSvuursalamander.nl houden wij u op de hoogte van de laatste ontwikkelingen en de actie die RAVON is gestart. Gaan we alsnog een amfibiesoort (in het wild) kwijtraken in Nederland? Als het aan ons ligt niet. Ook u kunt helpen!

Edo Goverse

Bij deze nieuwsbrief treft u een flyer aan over de bibliotheek van RAVON. Wij hopen dat onze bibliotheek steeds meer gebruikt gaat worden door belangstellenden, scholieren en wetenschappers. Wij stellen het zeer op prijs als u de flyer onder de aandacht wilt brengen van potentiele gebruikers. Meer flyers zijn op te vragen via kantoor@ravon.nl.

Wortelkuil als biotoop voor Alpenwatersalamander

Natuurlijke bossen staan bekend om hun grote biodiversiteit, een waarde die onder meer te danken is aan de grote variatie aan bosstructuren en ontwikkelingsfasen.
Windworp, brand en begrazing zijn van nature processen die deze horizontale en verticale structuurvariatie beïnvloeden. In ons huidige cultuurlandschap met relatief kleine bosopstanden heeft dit proces echter nauwelijks invloed op de bosontwikkeling. Wie hier een monotoon productiebos wil omvormen naar een meer natuurlijk bos zal gebruik moeten maken van natuurtechnische omvormingsmaatregelen zoals bomen ringen, creëren van open plekken voor natuurlijke bosverjonging, bomen lippen (tot tweederde inzagen) en het omtrekken (met behulp van een lier) van bomen. Met dit laatste wordt natuurlijke windworp nagebootst. Hierbij wordt de wortelkluit uit de grond getrokken waardoor een kuil ontstaat. In gebieden met hoge grondwaterstanden en ondoordringbare bodemlagen zullen deze wortelkuilen zich tijdelijk, dan wel permanent met water vullen. Zo ontstaat een kleine bospoel, onder andere geschikt als habitat voor amfibieën.

Dat deze wortelkuilen ook daadwerkelijk in trek zijn bij amfibieën blijkt in het oerbosrestant Totenwald (13,5 ha) in het Duitse Bentheimer Wald (1.400 ha), circa 8 km van de Nederlandse grens ten oosten van Oldenzaal. Tijdens een excursie naar dit bosgebied op 9 mei 2012 ontdekten beide auteurs in dit op keileem gesitueerde bosgebied een prachtig voorbeeld van een uit de grond gerukte wortelkluit met daardoor ontstane kuil (foto 1). De kuil, circa 10 cm diep, had een oppervlak van circa 10 m² en was deels gevuld met helder water. In dit water waren duidelijk de silhouetten van drie salamanders zichtbaar (foto 2). Nader onderzoek leerde ons dat het hier ging om de Alpenwatersalamander (♀) (foto's 3 en 4). Het beestje gedroeg

Foto's 1 t/m 4: De wortelkuil met kluit waar de silhouetten van watersalamanders zichtbaar waren. Het bleek om Alpenwatersalamander te gaan met zijn kenmerkende oranje buik. (Foto's: Albert-Erik de Winter)

zich in de hand als zijnde dood, zowel toen zij op haar buik lag als toen zij op haar rug lag. Na het nemen van foto's werd ze weer teruggezet in het water. Met ferme slagen zwom ze weg. Mannetjes in prachtkleed zijn niet waargenomen.

De Alpenwatersalamander leeft bij voorkeur op zandige leemgronden in beboste gebieden (loofbos). Vanaf eind februari trekt de soort naar allerlei typen water (mits niet snelstromend of rijk aan vis) om zich voort te planten. Balts vindt plaats in de periode van april tot eind mei. De grijze eitjes worden afgezet op waterplanten. Indien deze ontbreken worden de eieren afgezet op bladeren. Ook in de wortelkuil waarin wij de Alpenwatersalamander aantroffen ontbreken waterplanten waardoor het aannemelijk is dat eitjes, die wij overigens niet hebben gevonden, ook hier worden afgezet op kleine takjes en bladeren op de bodem.

Bovenstaande beschrijving maakt duidelijk hoe waardevol omgewaaide bomen met wortelkuil in het bos zijn voor o.a. de soortgroep amfibieën. Een natuurtechnische ingreep met hetzelfde gevolg zou in Nederlandse bossen op veel grotere schaal moeten worden toegepast en zou zonder meer een positief effect hebben op aanwezigheid van (algemene) amfibiesoorten zoals kleine watersalamander, bruine kikker, gewone pad en Alpenwatersalamander. De waarde van omgewaaide dan wel omgetrokken bomen zal daarnaast ook gunstig zijn voor tal van andere plant- en diersoorten.

Albert-Erik de Winter & Leo Stockmann
(Landschapsbeheer Groningen)

Oproep retourneren telformulieren Meetnet Amfibieën

Het amfibieën-monitoring-seizoen is alweer ten einde dus wordt het tijd de gegevens op te sturen voor verwerking. De formulieren kunnen gestuurd worden naar ons nieuwe adres.

RAVON Werkgroep Monitoring
t.a.v. Edo Goverse
p/a IBED/UvA
P.O. Box 93501
1090 EA Amsterdam

Verstandig is een kopie te bewaren. Online gegevens voor het Meetnet Amfibieën doorgeven kan nog niet. Wat wel prima kan is het formulier scannen, of digitaal fotograferen, en dit mailen naar: e.goverse@uva.nl. Tijdens de RAVON-dag (zaterdag 10 november) kan het formulier natuurlijk ook persoonlijk worden afgegeven.

Cartoon: Arnold van Rijsewijk

Invoerportalen voor meetnet-deelnemers

RAVON heeft dit jaar twee invoerportalen voor meetnetten gelanceerd:

- Het invoerportaal reptielen: reptielen.invoerportal.nl
- Het invoerportaal beek- en poldervissen: vissen.invoerportal.nl

Als waarnemer kun je nu zelf gegevens invoeren en je oude gegevens bekijken. De website voor het invoeren van de gegevens uit het Meetnet Reptielen is de eerste invoerportal voor NEM-gegevens (NEM = Netwerk Ecologische Monitoring) en is rechtstreeks gekoppeld aan de Nationale Databank Flora en Fauna (NDFF). Qua lay-out en vormgeving enigszins vergelijkbaar met de site voor losse waarnemingen (www.telmee.nl). Het grote verschil is dat in dit invoerportal gewerkt wordt met trajecten die vast staan en voor de waarnemer opvraagbaar zijn. Per traject kunnen per bezoekdatum zowel de algemene gegevens (weer, windkracht, bezoekduur etc.) als de eigenlijke telgegevens ingevoerd worden. Bovendien is de mogelijkheid opgenomen om detailgegevens toe te voegen aan een traject. Wanneer je bijv. de specifieke vindplaats van een zeldzame soort nader wilt specificeren kan dat door het traject op te splitsen in deeltrajecten of door een waarneming op het traject te plaatsen via een detailformulier.

Een leuk aspect is nu ook dat de waarnemers zelf inzicht krijgen in de gegevens die zij in de voorgaande jaren verzameld hebben op hun trajecten, een lang gekoesterde wens van veel waarnemers. Ook kan de waarnemer diverse overzichten genereren, waaronder grafieken en Excel-bestanden. De ingevoerde gegevens zijn ondergebracht in een nieuw

datamodel, dat volledig aansluit op de NDFF. Hiermee is RAVON een van de eerste organisaties die een rechtstreekse koppeling heeft gemaakt tussen de meetnetgegevens en de NDFF. De validatie en goedkeuring van gegevens verloopt volgens een vergelijkbaar stramien als bij de losse waarnemingen.

De vissenportal is het tweede portal dat ontwikkeld is. Het NEM meetnet beek- en poldervissen is een relatief nieuw meetnet met een iets andere opzet dan de traditionele meetnetten. Waarnemers kunnen op zoek gaan naar specifieke soorten en krijgen daarvoor via de website kilometerhokken aangeboden. Voor de zeldzame soorten omvat dit het gehele verspreidingsgebied, voor wat meer algemene soorten als kleine modderkuiper worden de hokken aangeboden via een loting van hokken die willekeurig zijn verdeeld over het verspreidingsgebied van de soort.

Eind 2012 zal een invoerportaal ontwikkeld worden voor het NEM Meetnet Amfibieën.

Een bijzondere vangst

De twee gevangen exootjes. (Foto: Klaas Hoek Spaans)

Tijdens mijn stage heb ik samen met Rick Veldt en Bas Rombouts (tevens stagiares bij Landschap Noord-Holland) een paar bijzonder visjes gevangen. Afgelopen 14 mei waren we aan het inventariseren met schepnetten rondom de Westeinderplassen. In het slootje naast de Uiterweg in Aalsmeer zagen we vlak onder de oppervlakte een merkwaardig visje zwemmen. Het was een klein visje van zo'n 5 centimeter groot met een opmerkelijke zwembeweging. Het bewoog erg met zijn kop heen en weer en leek een moeilijke zwemmer te zijn. Ik deed een poging het dier te vangen maar wonderbaarlijk genoeg was het mij te snel af en schoot het in de waterplanten. Niet veel later gebaarde Rick naar Bas en mij dat we naar hem toe moesten komen. In een witte emmer zat een klein visje dat dezelfde zwembeweging had als het visje dat Bas en ik hadden gezien. Nadat we het in een cuvet hadden gedaan konden we het goed observeren. Geen van ons kon het visje identificeren.

In ieder geval was het ons duidelijk dat het geen Nederlandse zoetwatervis betrof maar een exoot. Iets verderop zagen we er weer een. Dit keer lukte het me wel het diertje te scheppen en plaatste het bij de andere in het cuvet. Het was weer een zelfde visje, klein, circa 3 centimeter lang met een paarse gloed bij de kop, twee rugvinnen waarvan een erg lang is en ver achter op de rug geplaatst. Langs de zijlijn is een lichtzwarte streep aanwezig en op de kieuwdeksel een typische gouden stip. Even verderop zagen we er twee bij elkaar zwemmen, helaas konden we ze niet te pakken krijgen. In totaal hebben we er die dag ongeveer tien gezien. Eenmaal thuis gekomen ben ik een zoektocht op internet begonnen. Ik kwam er al snel achter dat het een regenboogvisje betrof. Ik schat de familienaam op *Melanotaeniidae*. Een regenboogvisje afkomstig uit Nieuw Guinea en Australië. Er zijn wel meer dan 50 soorten in deze familie die allemaal erg veel op elkaar lijken, daarom is de exacte naam van het visje moeilijk te achterhalen. Wij denken dat het een aquariumlozing is en dat de soort hier gezien de temperaturen niet kan overleven. Toch een leuke vangst geweest, zoiets maak je niet elke dag mee!

Klaas Hoek Spaans

Rivierdonderpad in Leidsche grachten!

Arjan van der Lugt laat de eerste rivier-donderpad aan de excursiedeelnemers zien.

In de Leidse grachten op zoek naar een bijzondere bewoner.

Ook de jeugd zocht gretig naar donderpadden.

(Foto's: Richard Struijk)

Vrijdag 29 juni organiseerde RAVON Zuid-Holland een zaklampexcursie om de rivierdonderpad in de Leidse grachten te zoeken. Eerst werd langs de Wijde Aa gezocht, omdat dit een bekende vindplaats is en de excursiedeelnemers dan konden zien hoe en waar ze de soort kunnen vinden. Nadat het langzaam donker werd, werd een eerste rivierdonderpad gezien door Arjan van der Lugt. Korte tijd later volgden nog meer dieren en uiteindelijk zijn enkele tientallen donderpadden gevonden, vooral juvenielen. Toen was het tijd om Leiden in te trekken. Hier werd in de binnenstad begonnen bij een aftakking van de Zijlsingel; een ondiep slootje dat in 2011 nog was uitgebaggerd. Er was weinig stenig substraat aanwezig en de waterdiepte was ongeveer 20-40 cm. Hoewel de smalle gracht er dus niet heel interessant uit zag, werd al na enkele minuten een juveniel dier gevonden. Daarna volgden langs de beschoeiing een adulte en twee juveniele rivierdonderpadden. In de Waardgracht - hemelsbreed zo'n 50 meter verder, maar niet direct verbonden met het slootje - werden geen rivierdonderpadden meer gezien. Mogelijk dat de waterstroming hier minder was en daardoor minder geschikt voor de soort. Er zijn in ieder geval geschikte plekjes genoeg in de Havenwijk. De komende tijd zullen daarom met leenlampen van RAVON meer grachten worden onderzocht op de rivierdonderpad.

Aaf Verkade & Renée Vegt

Op zoek naar een barometer

Griendbos Esscheplaat nabij de rand.

Tijdens onze jeugd in de jaren zestig, hadden we thuis een potje water met een weeraaltje er in. Elke polderjongen uit die tijd weet waar we over spreken. Het beestje voorspelde feilloos wanneer er onstuimig weer aankwam. Een barometer was niet nodig. De weeraaltjes waren destijds hele algemene visjes en gemakkelijk te vangen wanneer de boer de sloot uitharkte. Je kon de beestjes ook zo leuk laten piepen. Als je het beestje vastpakte liet het een piepend scheetje. Vandaar zijn bijnamen, aalpieper en fluitaal. Pure romantiek en het maakte indruk bij de meisjes. Het was een leuke tijd.
Misschien was het de weemoed, de hunkering naar weleer of het schuldgevoel (uiteindelijk gingen die beestjes in de potjes toch een keer dood en spoelde moeder ze vervolgens door de WC). Maar misschien was het juist het chauvinisme, het trots zijn op de oer-Hollandse polder, dat ons aanspoorde tot een zoektocht naar de verdwenen vis, de grote modderkruiper - *Misgurnus fossilis*.

Griendbos en sloot nabij het huisje "Koosje", vindplaats van de meeste modderkruipers.

Waar is hij gebleven?
Al ruim 40 jaar zoeken Hoeksche bio fanaten naar de eens zo algemene vis op het Zuid-Hollandse eiland tussen Rotterdam en Flakkee. Omringd door grote rivieren, Oude Maas, Spui, Kil, Haringvliet en Hollands Diep, bevindt de Hoeksche Waard zich boven water in een betrekkelijk biologisch isolement. Reptielen bijvoorbeeld komen zo ver we weten niet voor op de Hoeksche Waard. Door ingrepen van de mens is veel van het leefgebied dat geschikt zou zijn voor modderkruipers, verloren gegaan.
De kleine modderkruiper, ook een beschermde vis, vinden we algemeen in talloze sloten op de Hoeksche Waard, maar zijn grote broer lijkt hier uitgestorven.

Deet of beet
Dat wij al zo lang geen sporen hebben gevonden die zouden wijzen op een gezonde populatie grote modderkruipers doet ons wanhopen. Beter gezegd deed ons wanhopen. Enkele weken geleden, medio augustus 2012, hebben we onze amfibiefuiken

uitgezet in water dat, na een paar rondjes scheppen met het schepnet, eigenlijk helemaal niets hoopvols opleverde. De mug was het enige beest dat overduidelijk in grote getalen aanwezig was. Zelfs een ruime zalving met deet hield de kleine donders niet op afstand. Ze staken dwars door hemd en broek heen.
Het water in het voormalig griendbos wordt kunstmatig op peil gehouden. Hierdoor ontstaat er een bijna ondoordringbaar wilgenmoeras. De grote waterwegen door de griend, ooit bedoeld voor de afvoer van de vers gesneden wilgentenen liggen nu werkeloos en bedekt met kroos *Spirodela polyrhiza* in het schemerbos. Dit gebied, de Esscheplaat, wordt beheerd door Staatsbosbeheer. Zij hebben door delen van het niet vrij toegankelijke deel van het griendbos houten paden aangelegd over het netwerk aan kleine slootjes. Meters hoog groeit de springbalsemien waar eerst de brandnetel stond. Weelderig hangen de moerasspireas, lissen en hoefbladen over de groene sloten.

Dick van Houwelingen met cuvet met grote modderkruipers tijdens avondtocht. (Foto's: Theo Schuurmans)

Dertien palingen
Korte tijd na de plaatsing van de amfibiefuiken werd een retourtocht gehouden om deze te legen. Na onze eerdere ervaringen waren we ditmaal minder luchtig gekleed en extra goed met deet ingesmeerd. De eerste fuik zat vol met tiendoornige stekelbaarsjes en wat geelgerande waterroofkevers. Niets spraakmakends. Zo waren ook de volgende fuiken weinig spannend. Dit hadden we wel verwacht. Maar ja, je moet overal zoeken. Bij fuik 4, een grote metalen fuik, konden we onze ogen niet geloven. Paling....! Tja, zeiden we wijs tegen elkander. Dat zou je hier kunnen verwachten, pochten we betweterig tegen elkaar. We vulden de emmer met een laagje water. Tot onze grote verbazing gleden er geen palingen maar 13 grote modderkruipers uit de fuik. De volgende fuik leverde 8 grote modderkruipers op en de daarop volgende 1. Enigszins euforisch telden we de (bij)vangst. Zeelt, rietvoorn en tiendoornige stekelbaarsjes, lijkt de bewering van Arthur de Bruin, dat er vaak niet meer dan drie andere soorten naast de grote modderkruiper leven, te ondersteunen. De grootste grote modderkruiper was ongeveer 23,5 cm en de kleinste 10 cm. De populatie lijkt niet alleen erg groot maar ook erg gezond. Ook de vervolgtochten de week erop hebben elke keer flinke aantallen grote modderkruipers opgeleverd.

Vervolgonderzoek
Na deze prachtige vangsten dienden zich al snel een aantal vragen aan:

- Hoe groot is de populatie?
- Is de populatie werkelijk zo geïsoleerd als wij denken?
- Heeft het veronderstelde isolement van de populatie een gunstig effect doordat er weinig predatie is?
- Heeft de beschutting van het wilgenbos tegen de zon een gunstig effect op de populatie ontwikkeling?

Meer onderzoek volgt, waarin we deze vragen proberen te beantwoorden. We houden jullie op de hoogte.
Een potje, met een weeraaltje op schoorsteen of vensterbank, dat zit er niet meer in natuurlijk. Toch zijn we dolgelukkig.
De weeraal is terug in de Hoeksche Waard en met een grote gezonde, mogelijk ongewoon westelijke populatie.

Dick van Houwelingen & Theo Schuurmans

Vissen van Flevoland op TV

Vanaf 14 september (wellicht 7 september) komen de vissen van Flevoland in beeld. 13 afleveringen over vis, visonderzoek en de mens achter de vis. Dit alles in het programma Natuurlijk Flevoland gepresenteerd door Gerard van Ommen en Jeroen Reinhold.
De eerste 4 afleveringen zijn bekend: de eerste aflevering gaat over elektrisch vissen, de tweede over stekelbaarzen en de lepelaar, de derde over filmen van vissen onder water en de vierde over zaklantaarnonderzoek naar de rivierdonderpad.
De link naar het programma: http://www.omroepflevoland.nl/uitzending-gemist/

Jeroen Reinhold

Uit de oude doos

Tot ziens in Schokland ?

Deze reusachtige steur is geen Kamper ul, maar vorige week dinsdag in de Duitse Bocht gevangen door de UK 53, een nieuwe Noordzeekotter onder schipper M. Post. Deze vangst is een unicum en zodanig interessant dat momenteel pogingen in het werk worden gesteld de vis te behouden voor museum Schokland. Dat zal inmiddels niet zo eenvoudig zijn want de Urker Vishandel UVA heeft de steur inmiddels naar Italië verkocht à ƒ 4,50 per kg. Men acht het mogelijk dat na verwijdering van de kostbare kaviaar de vis alsnog kan worden geretourneerd. Wat betreft de maten: deze steur is 2.30 meter lang en weegt 82 kg. Misschien tot ziens op Schokland. Op de foto past de vishel-politieman Weerstand voortreffelijk op het dier dat uiteraard veel bekijks trok.

dienst geschieden.

Prikken in Oude IJssel gevangen

Zeldzame vis

— De heer Stoltenborg te Laag-Keppel heeft donderdag in zijn fuik enige prikken gevangen. De prik is een aalachtige vis, welke een lengte bereikt van 35 à 40 cm en zo dik is als een duim. De prik komt hier zeer sporadisch voor.

Steur hoort niet in museum

Deze keer een krantenberichtje over de vangst van één van de laatste grote steuren door Nederlandse vissers in de Duitse Bocht in het zuidoostelijke deel van de Noordzee. Het dier was 2.30 meter lang en woog 82 kilo. De steur werd verkocht aan Italië voor 4.50 gulden per kilo en men hoopte de huid terug te krijgen voor het museum van Schokland. Omdat de steur niet in een museum thuis hoort maar de kans verdient om de Rijn, ooit een belangrijke steurrivier, te herkoloniseren wordt onderzoek gedaan. Hiervoor zijn in mei en juni van dit jaar in het totaal 50 jonge steuren uitgezet bij Rotterdam en Nijmegen door het Wereld Natuur Fonds, ARK Natuurontwikkeling en Sportvisserij Nederland. Een aantal van deze dieren vond al snel de weg naar de Noordzee.
Begin augustus kwam het bericht dat twee van de uitgezette steuren op zee door beroepsvissers zijn teruggevangen. Één dier werd gevangen in de Noordzee ter hoogte van IJmuiden en één in de Waddenzee tussen Texel en Wieringen. Dat al zo snel twee steuren op zee worden teruggevangen duidt erop dat de dieren het goed doen op zee maar ook dat de intensiteit van de visserij hoog is. Gelukkig worden die dieren tegenwoordig niet meer naar Italië verstuurd. Nadat de nummers op het merkje aan de rugvin genoteerd was zijn beide steuren door de beroepsvissers weer keurig teruggezet.

Jan Kranenbarg

Zeevissen in Bergumermeer:

Leeuwarder Courant 3-7-62

Zeeprik en harder in netten van visser

We herinneren — zo meldt de heer G. Bosch — ons nog de merkwaardige vangst begin december 1961 van een zalm van ongeveer 12 pond in het Bergumermeer door de beroepsvisser A. Storm te Suameer. Kort na elkaar ving de heer Storm dezer dagen weer twee merkwaardige, in zee thuis horende vissen. Hoe deze exemplaren ook nu weer in het zoete water van het Bergumermeer gekomen zijn blijft een raadsel. De eerste was een zeeprik, een aalachtige verschijning, die ongeveer een meter lang kan worden. Dit exemplaar mat 67 cm. Aan weerszijden van de hals bevinden zich in plaats van kieuwen zeven „gaatjes", kieuwzakjes, waarom het dier fluitaal wordt genoemd en ook wel negenoog of lamprei. De mondopening heeft een uitstulpbaar en tot zuigen geschikt verlengstuk met aan de binnenzijde talrijke hoorntanden en -platen.

Het dier leeft in de Atlantische Oceaan en de Middellandse Zee maar zwemt in het voorjaar, evenals de zalm, voornamelijk 's nachts de rivieren op voor voortplanting. Overdag zuigt ze zich vast aan stenen. Gedurende de tocht wordt niet gegeten, de spijsverteringsorganen krimpen in terwijl ook het uiterlijk verandert. Het lichaam wordt bijvoorbeeld korter, de vorm van de rug en staartvinnen wordt anders. Op de voortplantingsplaats aangekomen, maakt het echtpaar een holte tussen de stenen, waarbij ze voor het verplaatsen van stenen de zuignap gebruiken. Hierna volgt een soort copulatie, die tot een dusdanige uitputting leidt, dat ze weldra schijnen te sterven, althans de zee niet meer bereiken.

De larven komen na enkele dagen uit, blijven enige tijd in het nest, verspreiden zich dan en graven zich in. Deze larven zijn zeer afwijkend van de oude dieren en werden vroeger beschouwd als een aparte soort. Ze blijven enkele jaren ingegraven, zich voedend met micro-organismen uit de bodem. Ze hebben dan nog geen ogen of tanden, welke zich pas na een volgende, ongeveer twee maanden durende, metamorfose ontwikkelen. Vervolgens, meestal in het najaar, zwemmen de gemetamofoseerde dieren weer naar de zee waar ze zich op de bekende manier voeden door zich vast te zuigen aan grotere dieren of zelfs kadavers en deze verorberen.

De tweede vangst betrof een harder. Dit is een welgevormde vissoort en in tegenstelling met de prikken — er is ook nog een kleinere rivierprik — goed eetbaar. De harder kan een halve meter lang worden, welke maat de gevangen harder bijna had bereikt. Bij ons is ze in de Zeeuwse en Zuidhollandse stromen tot bij Den Helder, vooral in de zomer, niet zeldzaam. In binnenwateren worden ze slechts bij uitzondering waargenomen. Vooral voor een volwassen exemplaar is dit zeer ongewoon.

Beide soorten zijn vertegenwoordigd in het Fries Natuurhistorisch Museum te Leeuwarden. De thans gevangen dieren zijn, evenals de zalm, toegezonden aan het Rijksmuseum van Natuurlijke Historie te Leiden. Het zou goed zijn als meer vissers van bijzondere vangsten direkt kennis gaven en deze voor de wetenschap zouden afstaan. De vergoeding daarvoor is behoorlijk. Meldingen kunnen eventueel gedaan worden aan de heer G. Bosch, Auke Stellingwerfstraat 95 te Leeuwarden, telefoon 25926.

Intratuin stopt verkoop zonnebaars

Het is bij de meeste RAVON'ers inmiddels bekend dat de zonnebaars ernstige schade aan de Nederlandse natuur toebrengt. Onder gunstige omstandigheden is de vis ook in de vrije natuur in staat zich in rap tempo voort te planten, met desastreuze gevolgen voor de inheemse fauna en flora. In Noord-Brabant verdween bijvoorbeeld één van de vier vindplaatsen van de knoflookpad door toedoen van deze vis. De zonnebaars komt nu verspreid over heel Nederland voor.

Dankzij de uitzending van "Een Vandaag" op 12 juli jl. waarin Staatsbosbeheer, Stichting Bargerveen en RAVON uitleg geven over de zonnebaars die de Nederlandse wateren leeg eet, heeft Intratuin besloten direct met de verkoop van deze vis te stoppen. Een belangrijke stap in de ongewenste verspreiding van deze exoot. Al in 2003 hield RAVON een stevig pleidooi om de verkoop van de zonnebaars te stoppen. Zij schreef hiertoe alle tuin- en aquariumcentra aan met de vraag deze vis uit het assortiment te nemen. Individuele tuincentra gaven daar soms gehoor aan. Een groter succes konden we in 2010 melden. AquaDistri, de grootste importeur en leverancier van vijverproducten, besloot toen ter bescherming en behoud van onze inheemse flora en fauna, de verkoop van zonnebaarzen per direct te staken. Intratuin heeft zich daar nu bij aangesloten. RAVON, Staatsbosbeheer en Stichting Bargerveen zijn zeer verheugd over deze verantwoordelijke beslissing van Intratuin. Via het archief van Een Vandaag op internet of via de link in het Natuurbericht van 1 augustus j.l. is de uitzending te bekijken.

In opdracht van de provincie Noord-Brabant zoekt RAVON in samenwerking met Bosgroep Zuid Nederland en Stichting Bargerveen naar methoden om zonnebaars in geïsoleerde systemen te bestrijden. Kijk voor meer informatie over de zonnebaars op de RAVON website.

Jeroen van Delft & Wilbert Bosman

(Foto: Jelger Herder)

NEM Meetnet Amfibieën: resultaten 2011

Edo Goverse (RAVON), Tom van der Meij (CBS) & Marnix de Zeeuw (CBS)

Het jaar 2011 was qua weer een zeer extreem jaar. Na een zachte winter volgde de droogste en zonnigste lente ooit! De paddentrek kwam nauwelijks op gang (zie. jaarverslag www.padden.nu) en vele poelen droogden op. De zomer werd anders: regen, veel regen. Het werd de natste zomer sinds 1906. Dat schiep weer kansen voor amfibieën om zich voort te planten (zie www.natuurbericht.nl van 18 augustus 2011). Het najaar was weer zonnig en droog. Al deze weersfactoren hadden natuurlijk hun weerslag op het waarnemen van amfibieën en dat zien we terug in de indexen.

Om een indruk te geven van wat alle waarnemers bij elkaar gezien hebben volgt hier eerst een korte opsomming van cijfers waarmee de indexen en trends zijn bepaald.

- 217 telgebieden hebben in 2011 voor trendberekening bruikbare gegevens opgeleverd.
- 12 telgebieden zijn incidenteel bezocht, maar omdat deze bezoeken te veel van het protocol afweken zijn de gegevens niet gebruikt in de analyses.
- 2.903 wateren, landtrajecten en luisterpunten zijn in het meetnet aanwezig (plots), verspreid over 404 telgebieden die meedoen met de trendberekeningen. Alleen al in de 217 in 2011 bezochte telgebieden zijn 1.862 wateren onderzocht op de aanwezigheid van amfibieën. En die waren aanwezig!
- 4.435 waarnemingen zijn doorgegeven van kikkers, padden en salamanders. Aangezien er voornamelijk met klassen wordt gewerkt is dit niet uit te drukken in absolute aantallen (sub)adulte dieren, eieren, larven of juvenielen. Daarnaast zijn er 2.946 zogeheten harde nulwaarnemingen gedaan (locatie is wel bezocht, maar geen amfibie werd gevonden of gehoord).

Een enorme inspanning van alle waarnemers die er bij nacht en ontij op uit zijn geweest, maar natuurlijk ook bij lekker weer. Dus alle dank voor de waarnemers!

Kikkers

De **bruine kikker** is het meest waargenomen amfibie binnen het Meetnet. Deze soort kan men overal aantreffen. De bruine kikker is over de jaren heen in 1.289 wateren gevonden. De soort laat nog steeds een **matige toename** zien.

De **heikikker** heeft een veel beperktere verspreiding in Nederland. Binnen het meetnet doen 239 wateren mee waar heikikkers zijn gevonden. Waar de soort gemonitoord wordt, vertoont hij een **stabiel** voorkomen.

De **boomkikker** laat een **sterke toename** zien, en de soort wordt gevolgd in totaal 494 locaties. Uitgezette populaties,

Misparing gewone pad en bastaardkikker (Foto: Jelger Herder)

Aanmaak en eiafzet kikkers en padden

Amfibiesoorten die in het vroege voorjaar massaal eieren afzetten, zoals gewone pad en bruine kikker, gaan normaliter de winterrust in met reeds ontwikkelde eieren. Het eerste wat ze medio maart doen is het opzoeken van een voortplantingswater. De trek vindt meestal plaats onder vochtige omstandigheden en bij een temperatuur van boven de 5°C. Na de eiafzet zoeken de kikkers en padden hun landhabitat op en gaan dan pas eten.

Maar wat gebeurt er als een vrouwtje een jaartje overslaat? Zij *resorberen* de eitjes. Dit houdt in dat het lichaam de eitjes afbreekt en dat de bouwstoffen door het lichaam worden opgenomen. In het najaar zal ze weer nieuwe eitjes aanmaken alvorens de winterrust in te gaan.

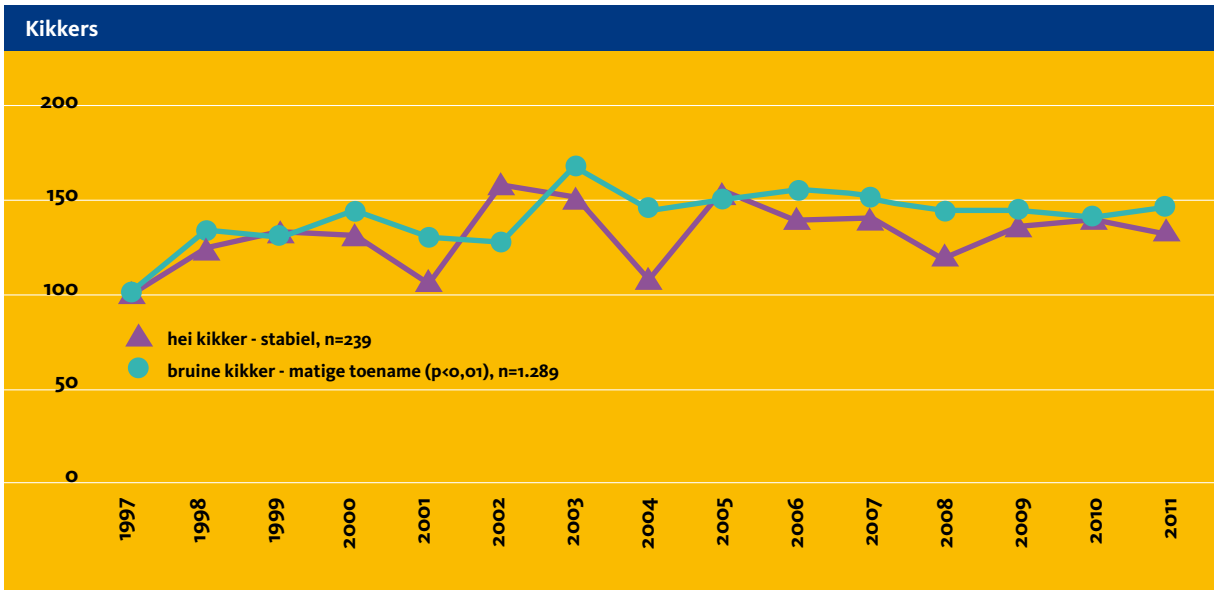

zoals die er zijn in Noord- en Zuid-Holland, tellen we niet mee bij de landelijke trendberekening, omdat de boomkikker daar van oorsprong geen natuurlijke populatie had. Van de recente uitzettingen in Noord-Brabant zijn geen gegevens bij ons bekend. Omdat we voor de tellingen uit de Achterhoek momenteel nog met een conversieprobleem zitten, zijn de gegevens van 2011 uit deze regio nog niet opgenomen.
Het **groene kikkercomplex** laat een **matige toename** zien. De groene kikker wordt gevolgd in 1.239 wateren, net iets minder dan de bruine kikker. Wederom vertoont de groene kikker een relatieve toename in vergelijking met het startjaar (index=100).
Als van het groene kikkercomplex alleen gekeken wordt naar de leefgebieden voor de **meerkikker** en **poelkikker** laten deze beide soorten een **stabiel** voorkomen zien. Wel zakt de index bij de meerkikker na 2002, na een aanvankelijke stijging. In het leefgebied van de meerkikker is in 2011 is het groene kikkercomplex 6,6% minder waargenomen. In de

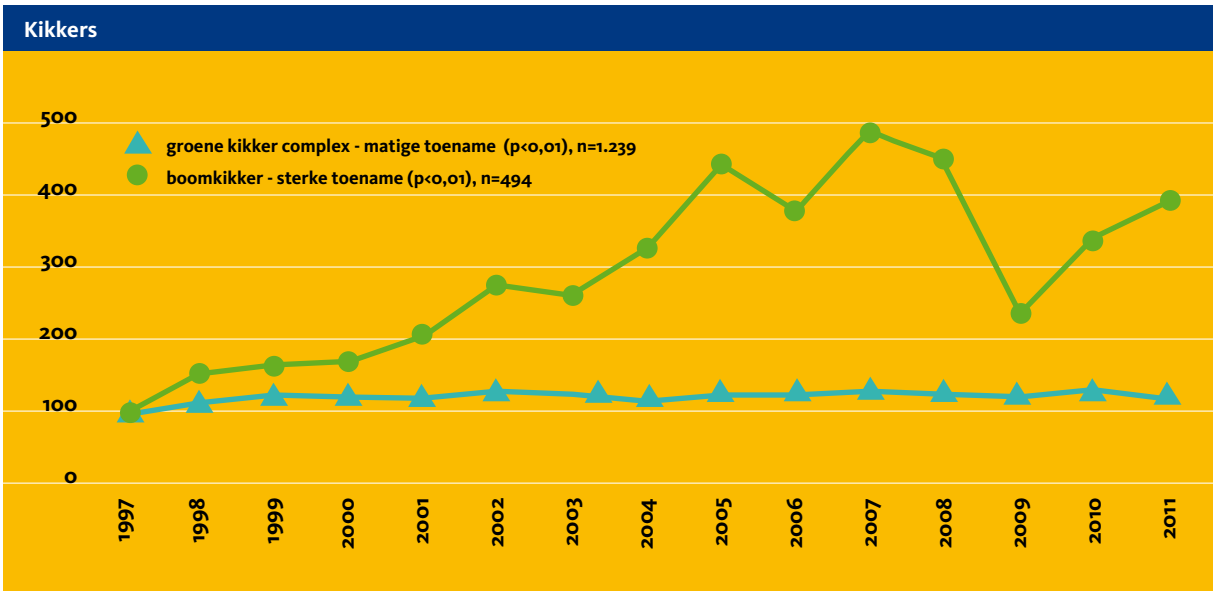

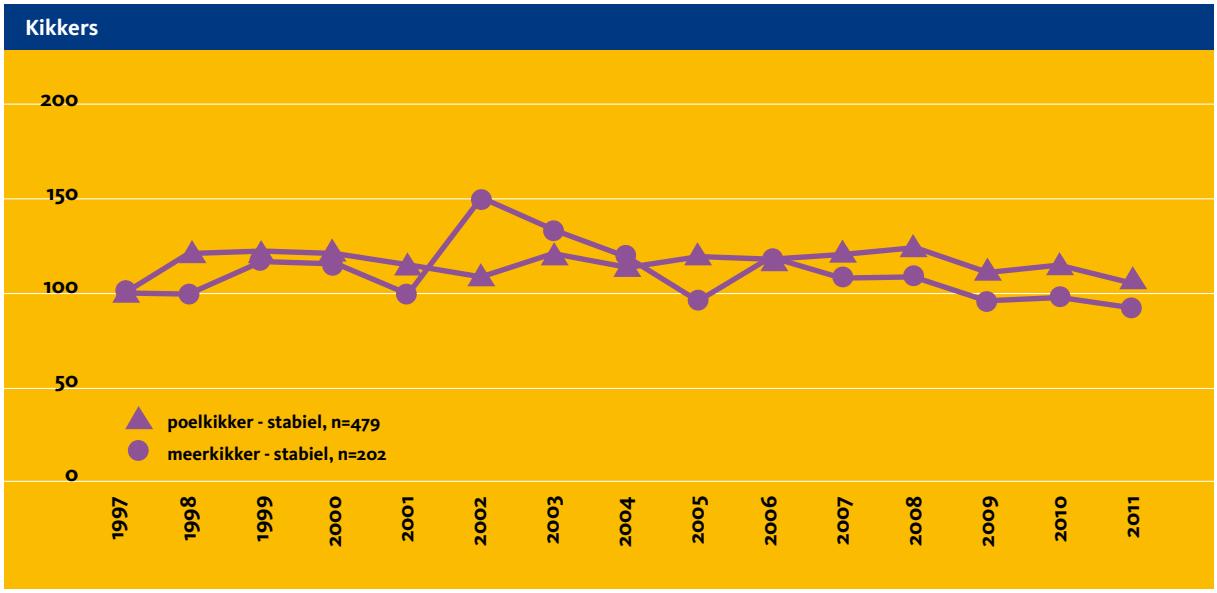

poelkikker leefgebieden is ten opzichte van 2010 is het groene kikkercomplex ook ietwat minder waargenomen.

Padden

De **gewone pad** blijft in de top drie staan van meest waargenomen amfibiesoorten! Hij is inmiddels in 1.133 wateren gezien en de soort vertoont een **stabiel** voorkomen. Opvallend is dat de index van 2011 ietwat laag uitvalt (98,4), wat toe te schrijven is aan het uitblijven van de paddentrek door het droge voorjaar.

De **rugstreeppad** heeft mogelijk geprofiteerd van de natte zomer. De soort vertoont nog steeds een **matige afname**, maar anno 2011 is de index van de soort weer op het niveau van 2008. Dat is natuurlijk nog wel minder dan in de periode 1997-2001, maar toch beter dan de laatste jaren. We zijn natuurlijk erg benieuwd of de rugstreeppad de komende jaren uit het dal kruipt.

De **geelbuikvuurpad** laat in zijn vijf natuurlijke telgebieden een **sterke toename** zien. Hierbij moet wel bedacht worden dat bij aanvang van deze tijdreeks (jaar 2000) er in de vijf natuurlijke locaties slechts een kleine honderdtal (sub)adulte dieren leefden. Anno 2011 is dit uitgegroeid tot ruim 400 dieren, maar in totaal zijn dat er natuurlijk nog steeds niet veel en de soort blijft dus kwetsbaar. In de Julianagroeve is tijdens een zestal bezoeken in

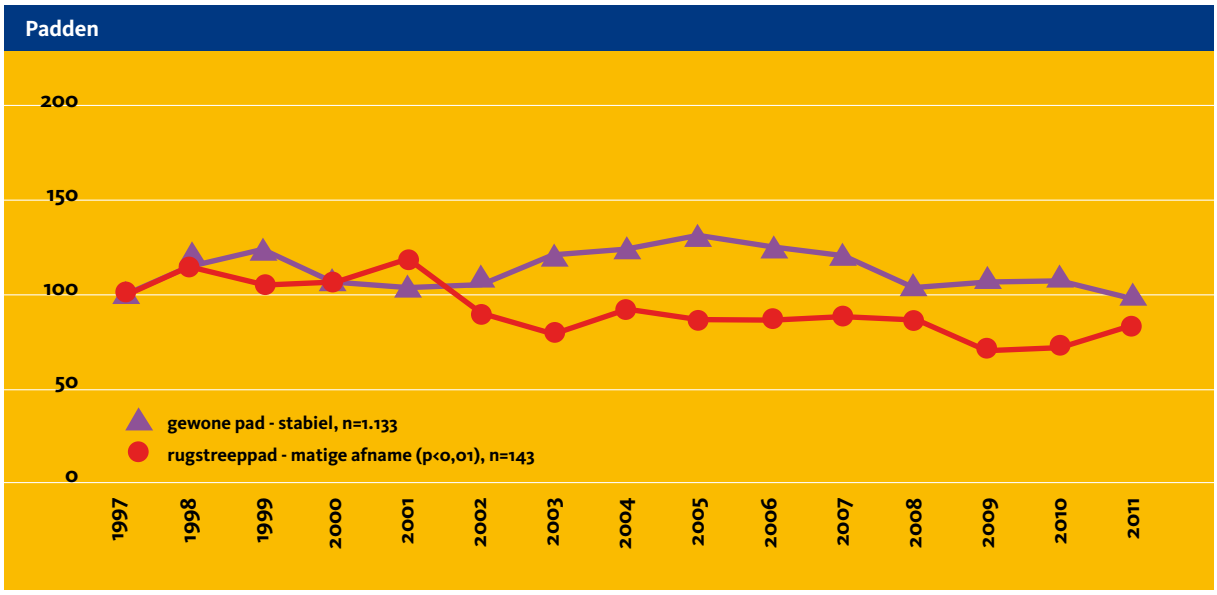

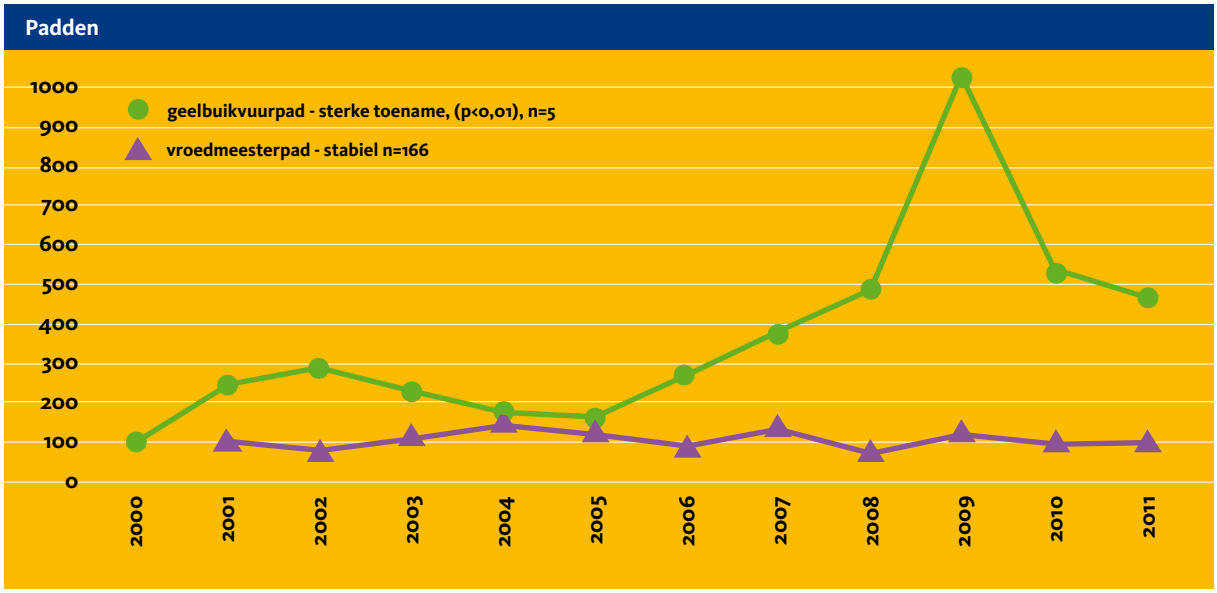

Alpenwatersalamander tussen de bruine kikkerdril (Foto: Jelger Herder)

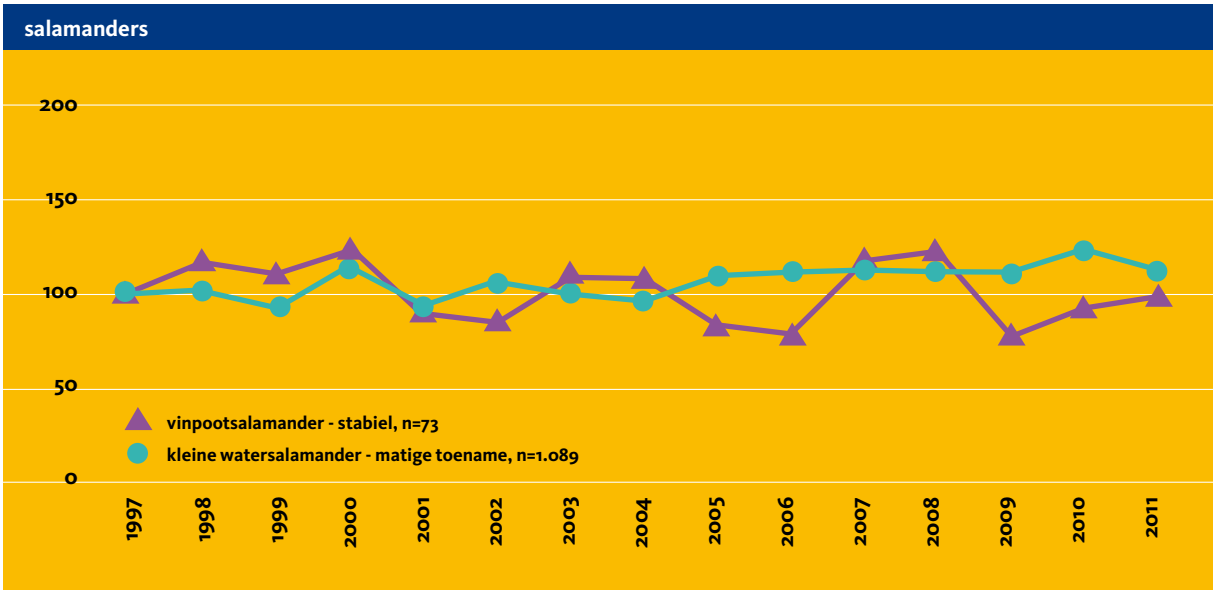

2011 maar 1 geelbuikvuurpad gevonden. Het succes van vorig jaar met de vondst van 11 dieren is helaas niet geëvenaard.
De **vroedmeesterpad** laat een **stabiel** voorkomen zien. De index komt voor 2011 uit op 99, dus bijna gelijk aan het niveau van het startjaar 2001. Er zijn elf leefgebieden te onderscheiden waarin 229 wateren worden bezocht. In 166 wateren is ooit voortplanting van de vroedmeesterpad aangetoond. Maar niet alle poelen en vijvers blijven geschikt voor de soort. Jaarlijks worden in gemiddeld 56 wateren larven gevonden. In 2011 was de bezetting onder het gemiddelde (48 wateren met larven) terwijl er wel een record werd gevestigd met het absolute aantal gevangen larven. Vooral het zuidelijke deel van het leefgebied bij Ubachsberg en in het leefgebied Bemelen, Cadier en Keer zijn in enkele poelen hoge aantallen larven opgeschept. Daarentegen is het verontrustend dat in 2011 in de leefgebieden Holset en Gerendal geen larven zijn gevangen. Idem voor het gebied Mheer waar in 2011 maar 1 larf werd gevangen; Eckelrade (2 wateren; 4 larven) en Geuldalhelling zuid (3 wateren; 4 larven). Dat wil niet zeggen dat de soort er niet meer zit! Tijdens het schrijven van deze tekst werd bijvoorbeeld vernomen dat dit jaar in Holset weer larven zijn gevonden. Goed nieuws! Echter zorgelijk is de situatie in Holset en Gerendal wel...
De **knoflookpad** laat een **matige afname** zien over de periode 1997-2011. Helaas was het aantal leefgebieden en voortplantingswateren bij aanvang van het meetnet in 1997 al gehalveerd vergeleken met historische waarnemingen. De soort is sinds 1997 gevolgd in 86 wateren. In 2011 zijn 51 wateren 's nachts bezocht om naar de roepende mannetjes te luisteren. In 19 wateren is daadwerkelijk de knoflookpad gehoord. Bij elkaar waren het 123 mannetjes, dat is maar een gemiddelde van 2,5 mannetje per poel. De grafiek was al eerder opgenomen in Schubben & Slijm nummer 10 (december 2011).

Salamanders
De **kleine watersalamander** laat wederom een **matige toename** zien. Deze meest algemene watersalamander is bijna overal wel aan te treffen. Binnen het Meetnet wordt de soort gevolgd in 1.089 wateren.
De **vinpootsalamander** vertoont een **stabiel** voorkomen. De soort, die alleen beneden de grote rivieren in Noord-Brabant en Limburg voorkomt, wordt in 73 wateren gevold. De index komt voor 2011 uit op 98,8 en staat weer bijna gelijk aan het begin van de monitoring.
De **kamsalamander** en **Alpenwatersalamander** hebben een **matige toename** als beoordeling. De soorten worden gevolgd in respectievelijk 291 en 306 wateren. De indexen van beide soorten ontlopen elkaar niet veel. Het leek erop dat het gortdroge voorjaar funest zou worden voor de voortplanting van amfibieën, maar de regens van de zomer hebben ervoor gezorgd dat in ieder geval de watersalamanders toch nog eitjes konden afzetten. In diverse poelen die in het voorjaar droog stonden werden in augustus toch larven gevangen! Het incidenteel droogvallen van poelen is voor amfibieën erg gunstig. Predatoren als vissen en grote insectenlarven (libellen en waterkevers) verdwijnen (tijdelijk) uit zo'n water waardoor amfibielarven een grotere overlevingskans krijgen.
De **vuursalamander** is een verhaal apart. De soort vertoont een alarmerend **sterke afname**. De soort wordt gevolgd door 's avonds in het donker, het liefst tijdens regenval, een vaste route te lopen. De indexen worden berekend aan de hand van het aantal waargenomen dieren. Als de omstandigheden optimaal zijn is de

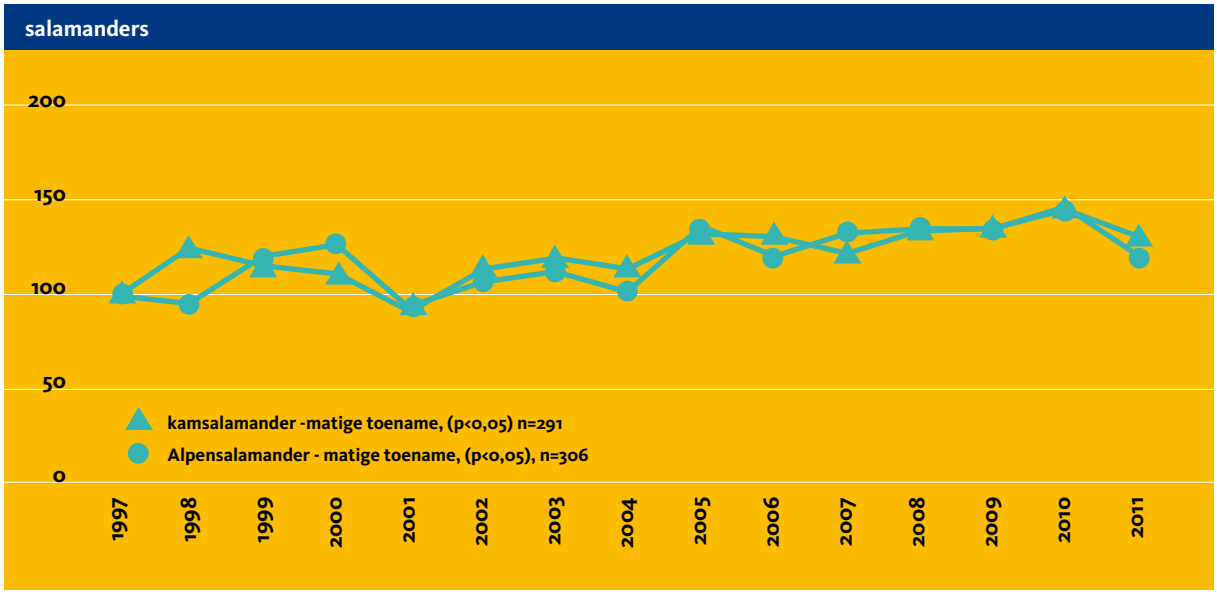

soort relatief eenvoudig te vinden. Echter, kom je een dag te laat, of te vroeg, dan schittert de soort door afwezigheid. Het goed plannen van een veldbezoek is dus van groot belang.
In de periode 2009-2011 vertonen de indexen van de vuursalamander ineens een dramatische afname. De waarnemers gingen vaak het veld in, tot wel 30 keer aan toe, maar troffen alleen lage aantallen dieren aan. En, erger nog, dode vuursalamanders. In 2010 werden 15 dode vuursalamanders gevonden. In 2011 zijn bijna geen vuursalamanders meer gevonden. Ondanks de vele bezoeken zijn er maar 4 exemplaren waargenomen, en nog eens 5 dode exemplaren. De index van 2011 is dan ook gedaald naar 1,4: dat betekent een afname van 98,6% ten opzichte van het startjaar (zie pagina 3 voor de grafiek).
Ook de losse waarnemingen blijven uit (via Telmee.nl, NatuurBank.nl en Waarneming.nl). Mocht je in het (recente) verleden in Limburg met succes hebben gezocht naar vuursalamanders maar heb je de waarnemingen niet doorgegeven (*"'t is toch al bekend dat ze er zitten..."*) verzoeken we een ieder dit alsnog in te voeren.
Het hele verhaal over wat we tot nu toe weten is zojuist verschenen in het RAVON-tijdschrift 46. Er wordt nu gewerkt aan een reddingsplan, opvang en onderzoek. Ook is alles te volgen via de website: **www.SOSvuursalamander.nl**.

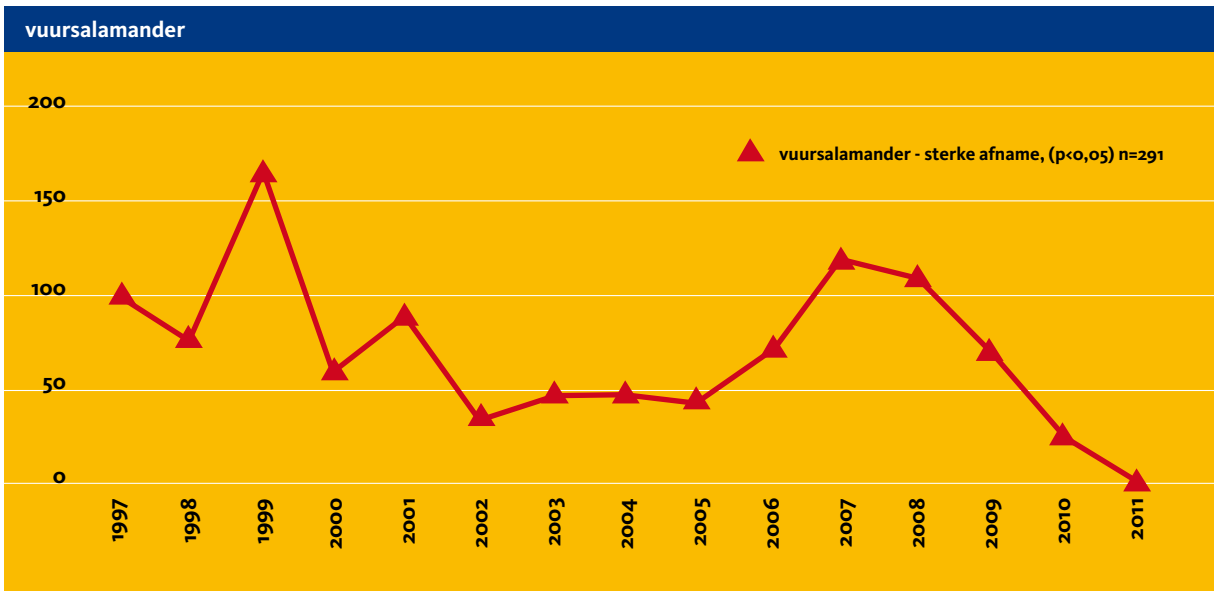

Friese zeeprik

In een palingfuik van visser Freerk Visserman werd eind juni een zeeprik van 40 centimeter aangetroffen. De fuik stond in het Slotermeer. Zeeprikken leven in zout water en komen de grote rivieren op om te paaien. Zij worden zelden gevangen en recente vangsten in Friesland zijn niet bekend. De zeeprik is een Europese Habitatrichtlijnsoort die slechts op één locatie in Nederland tot voortplanting komt, de Roer, een zijrivier van de Maas. Deze vangst zal dan ook een bijzondere stip in de Visatlas Friesland op gaan leveren! Het dier overleed helaas kort na de vangst er zal nu worden gebruikt in het project DNA-barcoding.

John Melis

De dode zeeprik wordt voor DNA barcoding gebruikt. Insnede kop zeeprik. (Foto's: John Melis)

Exoten; van waarnemen tot actie - VOFF-dag 24 november 2012

Op zaterdag 24 november 2012 vindt in Nijmegen de VOFF-dag plaats. Ook dit jaar is deze weer gecombineerd met de landelijke dag van SOVON. De VOFF-dag is bedoeld voor iedereen die betrokken is bij het inventarisatiewerk van flora en fauna.

Dit jaar staat de VOFF-dag in het teken van exoten. In een serie lezingen wordt dit thema nader belicht. Daarnaast zijn er tal van stands van organisaties, werkgroepen, boek- en veldmaterialenverkopers en aanbieders van natuurreizen. Bij het ter perse gaan van deze nieuwsbrief werd nog druk aan het programma gewerkt, maar in de loop van het najaar kunt u meer details vinden op www.voff.nl of op de website van RAVON.

De VOFF-dag vindt plaats in de Refter, de hal van het Erasmusgebouw, en in het bijbehorende collegezalencomplex op het universiteitsterrein te Nijmegen.

Jeroen van Delft

DNA-Barcoding – Helpt u mee?

Naturalis werkt aan het verkrijgen van 'barcodes' van de gehele Nederlandse flora en fauna. De techniek is in 2003 in Canada 'bedacht' om hele korte DNA-fragmenten (streepjescodes) te gebruiken om soorten te identificeren. Soorten die visueel niet of nauwelijks van elkaar te onderscheiden zijn, kunnen zo op een gemakkelijke en goedkope manier worden herkend. Ook van exemplaren die erg beschadigd zijn, kan de soort met zekerheid worden vastgesteld. Dit heet de 'Barcode of Life'.

Voor het verzamelen van de barcodes van **amfibieën**, **reptielen** en **vissen** heeft Naturalis de hulp van RAVON ingeroepen. In 2012 en in 2013 willen we van alle soorten in Nederland 3 – 5 exemplaren verzamelen, verspreid over het hele land. Dit moeten vers dode, intacte (of in elk geval goed herkenbare) dieren zijn, die zo snel mogelijk worden ingevroren (dus **niet** bewaard op alcohol!).

Dit kunnen we niet zonder hulp. Wat we vragen is of u, als u in het veld bent en een dood dier ziet, deze wilt meenemen en dit aan ons wilt melden. Het meenemen van inheemse soorten mag niet zomaar. RAVON heeft een ontheffing om dode dieren te mogen transporteren en wij kunnen u hiervoor machtigen. Als u een dood dier in het veld ziet, dan kunt u ons ter plaatse bellen met uw mobieltje (024 – 7410600). U krijgt dan direct in het veld een SMS met de ontheffing om het dier mee naar huis te mogen nemen. Als u in het veld naar uw machtiging gevraagd wordt, dan volstaat het laten zien van de gekregen SMS.
We vragen u om een bevestigingsemail te sturen met hierin aangegeven de soort(en) die u heeft gevonden, de coördinaten en de datum van de vondst. Deze mail kan worden gestuurd naar a.spitzen@ravon.nl

Hoe dieren te bewaren?
Belangrijk is dat u het dier, of de dieren zo snel mogelijk invriest. Stopt u ook een label in de zak, in een apart plastic zakje zodat het label geen direct contact met het dier heeft met hierop:

- Uw **naam** en **email adres**
- De **datum** dat u het dier heeft gevonden
- De **naam van de locatie** inclusief **X- en Y-coördinaten**
- De **soort** en eventueel enkele **opmerkingen** die relevant zijn
- Indien u meer dode dieren tegelijk vindt, zorg dan dat **elk** exemplaar een **eigen** label krijgt.

Welke soorten zijn nog nodig?
Houdt u de website van RAVON in de gaten, we zullen hier regelmatig updates plaatsen over de binnen gebrachte soorten en aangeven van welke soorten we voldoende exemplaren hebben. Uiteraard valt het te verwachten dat met name de zeldzamere soorten lastig te verzamelen zijn. Dus vindt u een dode knoflookpad, gladde slang of beekprik, bewaar deze dan zeker voor ons.

Meer weten?
Wilt u meer informatie over dit project schrijf of bel dan met Annemarieke Spitzen (a.spitzen@ravon.nl). De website van Naturalis is ook erg informatief:
http://science.naturalis.nl/research/dna-barcoding

Amerikaanse hondsvis in Nederland

Hondsvischje veelgevraagd
Als we het Album der Nederlandsche Zoetwatervisschen 'Flitsende Vinnen' er op naslaan dan wordt direct duidelijk dat de Amerikaanse hondsvis (*Umbra pygmaea*) rond 1900 al in de vrije natuur van Nederland voorkwam.

Citaat: " *De heide en boschvennen die nagenoeg geen visscherijwaarde hebben zijn arme wateren en soms zelfs zuur reagerend. Levende organismen, die den vischen tot voedsel moeten dienen, komen er weinig voor. In de Noord Brabantse vennen treft men nog wel het hondsvischje aan, een veelgevraagd aquariumvischje met typische rugvin, die dit vischje gemeen heeft met den snoek, waarvan hij de enige in ons land levend familielid is.*"

(Foto: Jelger Herder)

Hoe is het gesteld met de verspreiding van de Amerikaanse hondsvis na een eeuw aanwezigheid in Nederland? Reden genoeg om deze kleine exotische vis eens onder de loep te nemen.

Huidige verspreiding (zie kaart 1)
Tegenwoordig komt de Amerikaanse hondsvis wijd verspreid voor in het oostelijk deel van Noord-brabant en het noorden van Limburg van Brabant, de soort houdt hier al zo'n honderd jaar stand en heeft zich waarschijnlijk zelfs uitgebreid via de hier aanwezige beken. In de rest van Nederland komt de soort nauwelijks voor. Ten zuiden

(Foto: Jelger Herder)

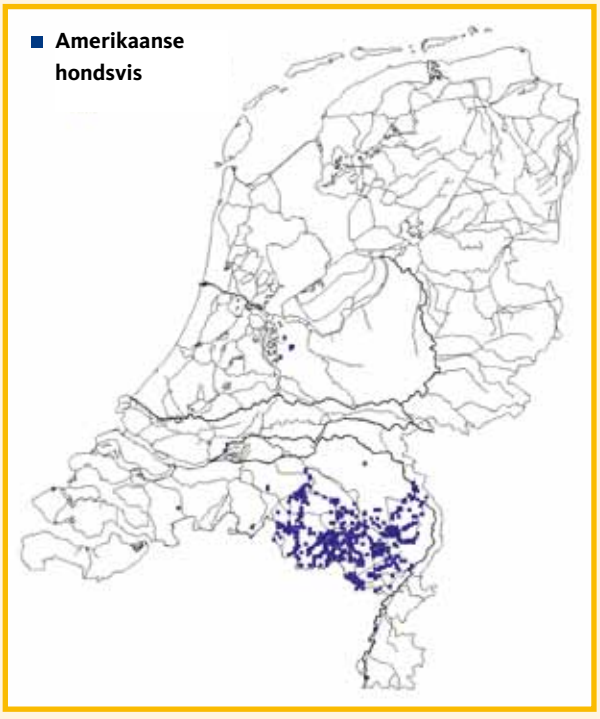

Kaart 1

Kaart 2

van Hilversum (Hilversum Wasmeer) is de soort voor het eerst in 1988 waargenomen en komt nu nog steeds voorkomt. Ook ten noordwesten van Hilversum is locatie bekend waar de Amerikaanse hondsvis herhaaldelijk is waargenomen. Andere waarnemingen buiten de verspreidingskern in Noord-Brabant en noord Limburg berusten vooralsnog op incidentele waarnemingen van uitgezette dieren. (Bron: RAVON/NDFF)

Ingezoomd (zie kaart 2)
De verspreiding in het oostelijk deel van Noord-Brabant en Noorden van Limburg beperkt zich niet uitsluitend tot de zuurdere vennen. Inzoomend op het verspreidingsgebied valt op dat oudste waarnemingen uit de vengebieden afkomstig zijn en dat de soort in de periode hierna ook in de omgeving van deze vennen en in de aangrenzende beeksystemen wordt aangetroffen. De Amerikaanse hondsvis lijkt zicht te hebben uitgebreid vanuit de zuurdere vennen naar de beken van Brabant.

Arthur de Bruin

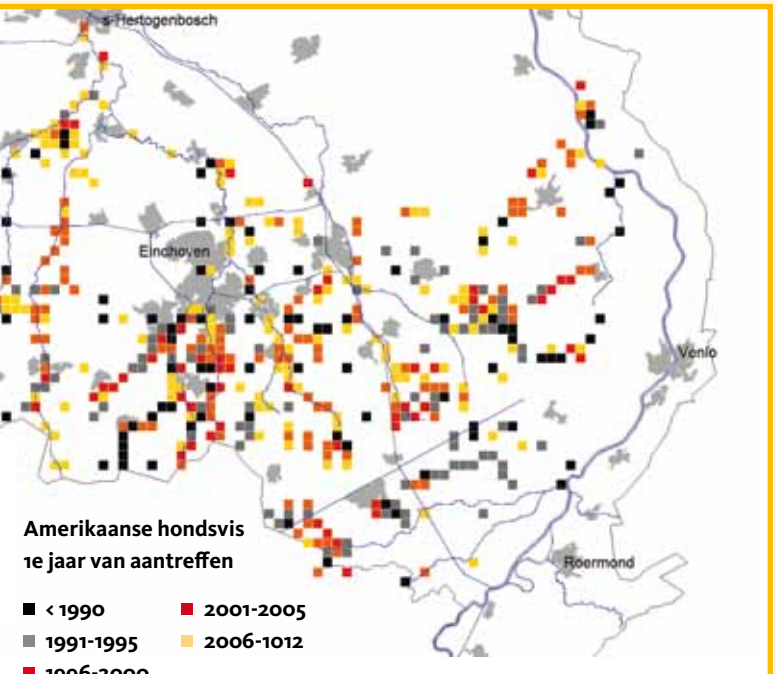

Amerikaanse hondsvis
1e jaar van aantreffen

- < 1990
- 1991-1995
- 1996-2000
- 2001-2005
- 2006-1012

Blikonderwater.nl online

Amfibieën en reptielen zijn goed te bestuderen in hun eigen leefomgeving, om vissen in hun eigen leefomgeving te bestuderen is wat meer moeite nodig. Blikonderwater.nl toont een blik onder water in beken, sloten, meren en rivieren. De website geeft een selectie van onderwaterfoto's die tijdens vele onderwaterexcursies door Arthur de Bruin en Matthijs de Vos gemaakt zijn. Dit vanuit een motivatie om de onbekende onderwaterwereld met iedereen te delen. De website wordt met grote regelmaat geüpdate met nieuwe foto's en reportages.

RAVON-dag 10 november 2012 - Wedstrijd grensoverschrijdende column

De RAVON-dag zal dit jaar plaatsvinden op zaterdag 10 november 2012 in het Linnaeusgebouw van de Radbouduniversiteit aan de Heyendaalseweg te Nijmegen. Het programma van deze dag en de presentatie van het programma zal deze maand plaatsvinden.

Dit jaar schrijven wij voor het eerst een wedstrijd uit. Wie schrijft de mooiste column over het thema van de RAVON-dag: grensoverschrijdend. Er moet een relatie zijn met onze soortgroepen en mag maximaal 400 woorden bedragen. Een jury bestaande uit 3 personen (o.a. Ton Stumpel en Monica Wesseling) zal de inzendingen beoordelen. De winnaar wordt bekend gemaakt tijdens de RAVON-dag en zal dan een prijs ontvangen. Ook zal de column op de achterzijde van het tijdschrift RAVON worden geplaatst. Wil je meedoen, zend je bijdrage dan voor 15 oktober 2012 naar redactie@ravon.nl of RAVON, Antwoordnummer 2561, 6500 VL Nijmegen t.a.v. redactie RAVON.

Kris Joosten

Activiteitenoverzicht

Datum	Aanvang	Locatie	Titel
05-10-2012	19.30 u	Gelderland	Donderpadden en exotische grondels in beekmondingen
06-10-2012	09.00 u	Zuid-Holland	Bittervoorn en kleine modderkruiper Nieuwkoopse Plassen
13-10-2012	09.30 u	Overijssel	Basiscursus herkenning zoetwatervissen
25-10-2012	15.00 u	Gelderland	Visexcursie de Horte
11-11-2012	10.00 u	Utrecht	Vergelijkend visonderzoek Noorderpark

Er zullen de komende maanden weer veel excursies en andere activiteiten gepland worden: kijk voor actuele informatie op de activiteiten pagina op de RAVON website!
Wilt u uw activiteit(en) opnemen in deze nieuwsbrief, geef dit dan door aan de redactie: k.joosten@ravon.nl

Koopvoordenatuur.nl

Sinds begin september is RAVON als organisatie toegevoegd op www.Koopvoordenatuur.nl Als u via deze website uw aankopen doet en RAVON als goed doel aangeeft dan ontvangt RAVON 4% van de deelnemende winkels. De opbrengsten t/m 2013 zijn bestemd voor SOS vuursalamander. Zegt het voort...!

Contactpersonen

Regiocoördinatoren en Werkgroepen (gesorteerd op voornaam)

Naam	Regio/werkgroep	Contactgegevens		Projecten MA	MR	VO RA	MV
Annie Zuiderwijk	Duinen Eilanden	a.c.m.zuiderwijk@uva.nl	020 6255103		■		
Antje Ehrenburg	Duinen Waternet	antje.ehrenburg@hccnet.nl	023 5248391		■		
Arnold van Rijsewijk	West-Brabant	a.rijsewijk@ravon.nl	024 7410600		■		
Carla van der Maas	Het Gooi	carlavandermaas@live.nl	06 38393861	■			
Conn Barrett	Duinen Zuid Holland	connpbarrett@yahoo.com	071 5790341		■		
Dick van Dorp	Drenthe & Groningen	dvandorp@home.nl	0593 525620		■		
Domin Dalessi	Noordoost-Brabant	d.dalessi@onsbrabantnet.nl	040 2855216		■		
Fabrice Ottburg	Werkgroep Poldervissen	fabrice.ottburg@wur.nl	06 51527364				■
Gerrit Kolenbrander	Gelderland	g.kolenbrander@versatel.nl	06 42900618	■	■	■	
Gert Jan Blankena	Vissenwerkgroep De Prik	g.blankena@upcmail.nl					■
Jelger Herder	Vissenatlas Noord-Holland	j.herder@ravon.nl	024 7410608			■	■
Jeroen Huisman	Vissenwerkgroep Groningen/Drenthe	jeroenhuisman@hotmail.com					■
Jeroen Reinhold	Flevoland	reinhold@landschapsbeheer.net	0320 294939		■		■
John Melis	Friesland	johnmelis@chello.nl	06 46524630	■		■	■
Leon Wieteler	Twente	leonwieteler@chello.nl	0545 473185	■			
Martin Albers	Twente	ravon@concepts.nl	06 38229941	■		■	
Martin Melchers	Omgeving Amsterdam	martmelchers@gmail.com	020 6650925		■		
Marcel Gutter	Utrecht	marcel.gutter@provincie-utrecht.nl	030 2582589		■		
Matthijs de Vos	Gelderse vissers	geldersevissers@gmail.com	06 24495775				■
Michel Kapelle	Noordwest-Brabant	mawkapelle@gmail.com	06 22984575	■			
Paul vd Linden	PWN Noord-Holland	paul.vd.linden@pwn.nl	06 51419637	■	■		
Pedro Janssen	Adderonderzoek NL	pedro@plex.nl	0478 514805			■	
Richard Struijk	Visatlas Zuid-Holland	r.struijk@ravon.nl	024 7410607				■
Robert Top	Noord-Holland	idranor@hotmail.com	06 21273494	■		■	
Ruud Luntz	Duin en Kruidberg	r.luntz@natuurmonumenten.nl	06 54295218		■		
Sander Hunink	Noordoost-Brabant	s_hunink@hotmail.com	06 18370282			■	■
Stephan Huijgens	Drenthe & Groningen	danzigiv@gmail.com	06 53325705	■		■	
Teddy Dolstra	Friesland	teddydolstra@hetnet.nl	06 21686354				■
Ton Lenders	Limburg	tlenders@home.nl	0475 537045		■		
Wim Andela	Friesland	w.andela1@kpnplanet.nl	058 2882693		■		
Wim vd Heuvel	Noordoost-Brabant	wam.heuvel@home.nl	06 14425177	■		■	
Wim de Wild	Utrecht	wim.de.wild@ziggo.nl	030 6963771	■			

MA = Meetnet Amfibieën
MR = Meetnet Reptielen
VO RA = Verspreidingsonderzoek Reptielen en Amfibieën
MV = Meetnet Beek- en Poldervissen

SOS vuursalamander

Het zal u niet ontgaan zijn dat 27 augustus jl. de campagne SOS vuursalamander is gestart. Een speciale website www.SOSvuursalamander.nl is online gegaan, een Natuurbericht is uitgegeven en de pers sprong er bovenop. Zowel radio als TV wilden hieraan aandacht schenken. Alle persuitingen zijn weergegeven op de website. Middels een flyer en een online donatiemodule proberen wij geld te werven voor de vuursalamanders.

Waarom deze campagne?

Voor het eerst sinds mensenheugenis dreigt er een amfibie uit Nederland te verdwijnen. De vuursalamander wordt met acuut uitsterven bedreigd. De Zuid-Limburgse populatie in terreinen van Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten en het Limburgs Landschap was jarenlang stabiel, maar nu worden er verontrustend weinig dieren gezien en zijn er veel dode vuursalamanders aangetroffen. RAVON luidt de noodklok en is gestart met actieplan SOS vuursalamander.

Vuursalamanderdrama

De vuursalamander, onze enige inheemse landsalamander, leeft in Zuid-Limburg in de natte hellingbossen met bronbeken. Met haar geel-zwarte tekening is ze een prachtige verschijning. Lange tijd was er sprake van een stabiele populatieomvang. Maar nu worden er verontrustend weinig dieren gezien en zijn veel dode vuursalamanders aangetroffen. De vuursalamander wordt met uitsterven bedreigd.

Wat veroorzaakt de achteruitgang?

De oorzaak van de waargenomen sterfgevallen en de plotselinge achteruitgang van de vuursalamander is nog onbekend. Ogenschijnlijk is er in de gebieden waar de soort leeft niets veranderd, ook het beheer is ongewijzigd. Gezien het hoge aantal dood gevonden dieren lijkt een ziekte of een vergiftiging de meest voor de hand liggende oorzaak. Een aantal dode vuursalamanders is onderzocht op ziektes door de Universiteit van Gent en het Dutch Wildlife Health Center (DWHC), maar vooralsnog is de doodsoorzaak niet opgehelderd. Daarom zet het actieplan 'SOS vuursalamander' in op een breed onderzoek waarbij niets wordt uitgesloten.

Actieplan SOS vuursalamander

Het actieplan voorziet in onderzoek naar de oorzaak van de ineenstorting. Daarin wordt gekeken naar dierziektes, genetische verarming, voortplantingssucces, habitatkwaliteit en verstoring van het leefgebied. De monitoring van de populaties wordt geïntensiveerd. De resterende vuursalamanders worden veiliggesteld door opvang in terraria. Deze dieren vormen de basis voor een kweekprogramma, om later weer vuursalamanders in de natuur uit te zetten. Voorwaarde is dat de oorzaak van het ineenstorten van de populatie is achterhaald en verholpen.

(Foto's: Jelger Herder)